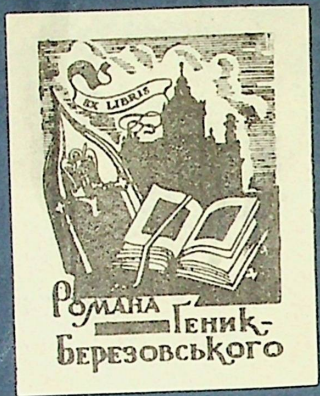

Др. ГАНС КОХ

ДОГОВІР З ДЕНІКІНОМ

РОМАНА
ГЕНИК-
БЕРЕЗОВСЬКОГО

Др. Г. КОХ
б. сог.
ДОГОВІР З ДЕНІКІНОМ

Др. Г. КОХ
б. сот. УГА.

ДОГОВІР З ДЕНІКІНОМ

(ВІД 1. ДО 17. ЛИСТОПАДА 1919 Р.)

ЛЬВІВ
Видавнича Кооператива „ЧЕРВОНА КАЛИНА“
1930.

З друкарні Вид. „Неділя“ у Львові, вул. Кордецького 41а.

З кінцем вересня 1919 р. мусіла сказати собі Начальна Команда У. Г. А. у Винниці, що серед існуючих обставин ніяк не є можливим поважно думати про продовжування якоїнебудь боротьби, а тимбільше боротьби на широко розтягнених фронтах. Вправді головні большевицькі і денікінські сили були завдяки завзятим боям поміж собою увязнені в околиці Київа, а всетаки українські війська, хоч на перший погляд і відтяжені тим способом, не були в силі задержати, не то знищити полудневої большевицької групи Якіра (три дивізії піхоти з великим багацтвом обозів та матеріалів), яка пробивалася з Одеси на Житомир. Так перебився цей відважний вояка через коридор поміж трьома групами противників через Монастирець—Погребище—Попельню, а большевики вийшли йому назустріч сильним наступом на Житомир, так що дня 17 вересня мусіла Галицька Армія опустити також і це місто; всякі спроби здобути його назад розбивалися, бо сили ворога завдяки групі Якіра потроїлися.

Майже в тім самім часі з полудневого сходу ударили і війська Денікіна; метою їх наступу, на основі перехоплених наказів, була лінія Калинівка—Жмеринка—Могилів, однак ця операція була мабуть зпершу спрямована проти большевиків і аж потім, як на фронті показалися українські війська, була

з деякими змінами примінені і до них. На лінії Умань—Піщана—Балта досягнули Денікінці після кривавих боїв перевагу і заняли своїм II. корпусом передовсім Балту.

Однак рішачим для дальших постанов Нач. Команди У. Г. А. був стан здоровля Армії. Про цей стан так багато писалося¹⁾, що я не думаю його докладно змальовувати, а тільки для ілюстрації подам звіт санітарного шефа полк. д-ра Бурачинського, який він зложив Начальному Вождові Армії в моїй приявности: „Пане генерале, наша Армія, це не є вже ніяке військо, навіть не лікарня, а вандруючий магазин трупів“... Припинити епідемію тифу (він виступав у двох формах: пятнистого, *t. exanthematicus* і поворотного, *t. recurrens*) було на думку полк. д-ра Бурачинського серед тодішніх санітарних умов неможливим: недостача білля, санітарної прислуги, брак взагалі якихнебудь, не кажу вже, ізольованих, приміщень для хорих, а до того епідемія почала ширитися і серед цивільного населення, тоді коли надходяча зима мусіла привести до ще близького з ним контакту.

До того всего приходили непотішаючі звіти про моральний стан самих військ: довге тривання війни, трагічна поява все нових фронтів, явне приязне становище от. Петлюри до Поляків, слабости, брак одягу, туга за рідними сторонами, а вкінці в немалій мірі агітація так большевицька як і вла-

¹⁾ Осип Левицький: „Галицька Армія на Великій Україні“, Відень 1921, ст. 23 — 48.

Омелян Лазурко: „Дещо із санітарних відносин УГА.“ „Скиталець“ 1923, чч. 5—14. (27—36) особливо чч. 12 і слід.

сної соціал - демократичної закраски (тут напр. в страшний спосіб дався пізнати вплив часопису „Боротьба“, видаваного за відомістю і волею от. Петлюри) — все це було причиною, що в поодиноких відділах, напр. у II. Корпусі ширилася дезерція, а в інших, напр. в бригаді У. С. С., або в I. Корпусі можна було ствердити виразний нахил до політикування, до вічного шемрання, а то й недовіря супроти політичного проводу.

Начальна Команда у Винниці хапалася у відповіді на всі ці прояви найрозпучливіших кроків: Начальний Вожд ген. Тарнавський старався вплинути особисто на старшин і вояцтво, а з ним і вищі старшини найбільш загроженого II. Корпусу полк. Вольф, підполк. Бізанц, отаман Льонер і отаман Шепарович. Заборонено кольпортувати часопис „Боротьбу“¹⁾.

Пороблено, можливі в тих обставинах, якнайдалше йдучі заходи в напрямі вишукування приміщень для хорих, замовлено дорогою радіотелеграфу ліки (передовсім необхідний тоді неосальверзан) у Відні, а також ізза браку всякого приділу з міністерства здоровля куповано їх за дорогу ціну у приватних спекулянтів; для піднесення морального і матеріального стану хапалися поодинокі відділи героїських способів: старшини зрікалися своєї платні на користь стрільців; в II. Корпусі мусіли всі старшини, які мали по дві такі самі частини одягу,

¹⁾ Замітне є, що відповідний тайний протест проти тону цього часопису, висланий телеграфічно шифром і тільки в одному примірнику до от. Петлюри—появився день пізніше дослівно передрукований у „Боротьбі“.

віддати одну з них до інтендантури, яка розділювала їх негайно поміж вояків. Які несказані труднощі мусіла поборювати сама інтендантура Армії, вказує на це хочби факт, що зорганізовані нею шевські робітні не могли відповідно посуватися вперед з роботою бо... ізза браку машиново роблених деревляних кілків до підшов, треба було робити їх з великим накладом праці ручно.

Про всі ті труднощі доносила докладно Начальна Команда У. Г. А. своїй вищій владі (військовій: Штабові Головного Отамана; політичній: Військовій Канцелярії Диктатора — обі в Кам'янці Подільській), однак не знаходила там, на мою думку, належного відгомону: зі Штабу Головного Отамана роблено заміти, що У. Г. А., замість поважно думати про протиділання, обмежується тільки до звітів, а з Військової Канцелярії Диктатора приходили заспокоюючі телеграми без якогонебудь практичного наслідку.

Серед таких обставин наважилася Начальна Команда У. Г. А. розірвати залізний обруч, в якому находилася Армія, не так збройною силою, як більше політичною дорогою: Думка ця не була нова: підняв її зі свого боку і сам Гол. От. Петлюра, тільки що його стежки йшли більше в сторону Поляків і радянської Росії, Українській Галицькій Армії підходила більше денікінська, або румунська розв'язка справи. Правда, румунську розв'язку зараз же відкинено: перехід на румунську територію входив взагалі під розвагу як останній можливий розпучливий крок і був, не дивлячись на технічні труднощі, рівнозначним зі

знищенням Армії, цього останнього орудника українсько-галицької державности: а якраз урятовання Армії було тим, що являлося тоді для Начальної Команди найконкретнішою і найвищою ціллю. Однак такий хід думок провадив невідклично в напрямку Денікіна. Його армія тішилася явною підтримкою Англіїців і Французів, отже стояла, так сказати, в контактї з західною Європою. Його тодішнє заплля (полуднева Україна) давало як найкращі вигляди на відпочинок і упорядкування наших військ, його доступ до моря (Одеса) був для Начальної Команди тим „віконцем в Європу“, через яке можна було провадити дальше політичні зносини з заходом, і через яке, крім того, найлегше було дістати всі помічні засоби з Європи.¹⁾

З цими думками Начальна Команда У. Г. А. зовсім не скривалася. У двох „строго довірочних, призначених тільки до власноручного отворення через Диктатора“ меморандах здавав полк. Шаманек звіт про положення і просив розважити можливість цього політичного кроку; — однак відповіді на це не було.

¹⁾ Цеї останньої думки не можна недоцінювати. Я пригадую, що вже зараз після переходу Галицької Армії на територію східної України полк. Шаманек на першій спільній військовій раді ждав, щоби звернути офензиву не на Київ, а на Одесу. Його переголосували тоді старшини от. Петлюри (липень 1919). Про основи цієї концепції гл. цікаву і гідну уваги студію отамана ген. штабу Яроміра Дякова: „Стратегічне положення УГА по переході через Збруч літом 1919 р.“ в „Скитальці“ 1923 р. зш. 6 (18) з 15. жовтня ст. 13 — 16. Цей автор також приходить по докладній розвазі усіх фактів до висновку, що офензива на Одесу (а не на Київ) була в цьому випадку більше правильною.

Тимчасом, зовсім незалежно від Начальної Команди, виринула ця думка і серед Армії, а саме найбільше розбитий тифозною катастрофою II. Корпус налягав на політичне вирішення справи, також III. Корпус давав до пізнання, що подібна розв'язка булаб по його думці — і тільки I. Корпус здержався зі своєю думкою, бо там епідемія тифу не лютувала ще так, як у інших відділах. Цей корпус пережив аж в половині жовтня повний наступ п'ятнистого тифу.

В половині жовтня поїхали два делегати II. Корпусу підполк. Бізанц і отаман Льонер особисто до Кам'янця Под. і здали Диктаторові справу з усього. Звіт з цеї авдієнції, який вони після свого повороту дня 3 жовтня зложили ген. Тарнавському і полк. Шаманекові, міг тільки частинно успокоїти зажурені уми, але всетаки приніс деяку полекшу. Диктатор казав заявити Нач. Команді: 1) Політична ситуація настільки для нас поправилася, що Англія і Америка є схильні допомогти нам. 2) В цілі нав'язання якогось *modus vivendi* з Поляками приготовляється осібну українську галицьку (!) місію до Варшави. 3) До Денікіна виїхала вже антантська місія, яка має склонити його, щоби заперестав всяких ворожих кроків проти Української Армії. 4) З початком листопада має прийти з Англії до Кам'янця Под. або до Могилева 10.000 комплетних військових гарнітурів. 5) Диктатор хоче особисто сповістити про це все військо і тому в найблизчій часі сам відвідає Армію в полі.

Наведені відомости були, як сказано, тільки вчасті спроможні принести роз'яснення: перш

усього тому, що Армія зачасто вже розчарувалася в різних „місіях“ і „інтервенціях чужих держав“¹⁾, а подруге вже через саме вбожество наведених успокоюючих точок в конкретні факти, бож, що найважніше, на головну вимогу: санітарну відбудову Армії — не було ніяких виглядів.

Дня 6 жовтня сповнив справді Диктатор свою обіцянку, особисто відвідав Армію і явився після безконечно довгої їзди залізницею (почетна сотня ждала на нього повних чотирнацять годин, бо від залізничного заряду не було можна довідатися, де саме потяг знаходиться) в постою Нач. Команди у Винниці, а день пізніше відїхав до Бердичева на відтинок 10 бригади. Те, що він там бачив і що зясували йому тверезі звіти про положення, зробило на нього таке вражіння, що і він не міг не признати грізної конечности шукання якоїнебудь політичної розвязки. До того прилучилося ще й те, що й положення на польським фронті стало нечайно досить грізним, бо Поляки щораз більше зволікали з продовженням давного перемиря і навіть прийшли вістки, що Поляки зажадали відступлення Проскурова та Кам'янця. Дятого на довірочній конференції сповістив Диктатор Начальну Команду У. Г. А., що він має замір вислати місію до Денікіна і що між іншими намітив уже до неї сот. Давидяка. Однак це було поду-

---

¹⁾ Як скептично, напр., я сам задивлявся на всі ці відомости, вказує обставина, що в мойому дневнику при вичислюванні кожної поодинокі точки додані все нові завваги огірчення або сумніву.

мане вже як останній дипломатичний засіб, а тимчасом належало за всяку ціну старатися досягнути військовий успіх.

Негаймо після того Диктатор відїхав назад, бо наслідком грізної комплікації з Поляками був конечно потрібний в Кам'янці і не міг виконати свого первісного наміру та робити перегляд військ повних 8 днів.

Тимчасом військово розвивалися події не на нашу користь: святочне проголошення війни з Денікіном у маніфесті от. Петлюри з кінця вересня прогомніло серед населення майже без вражіння, а переведена на підставі цього маніфесту генеральна мобілізація пройшла, ізза браку військового наряду і прохарчування, без висліду. З початком жовтня заняли „добровольці“ Бершадь, Ольгопіль, Чечельник, а розпочата Українською Наддніпрянською Армією протиакція йшла тільки дуже поволі вперед. Наш III. Корпус, який мав підтримати цю акцію наступом на залізничу стацію Христинівку, наткнувся після перших успіхів на сильніший відділ кавалерії, а вкінці навіть на денікінський протинаступ, так що мусів відступити і опертися дня 14 жовтня на лінії поміж Животовом — Кантеліною і Оратовом. Оба другі корпуси на большевицькім фронті мали спокій.

Цей спокій на большевицькім фронті, а передусім цей факт, що бої між червоними і білими в околицях Києва ставали чимраз завзятішими, а навіть довели до переходової утрати міста на

користь червоних (14 жовтня 1919)¹⁾, привели Нач. Команду У. Г. А. до постанови, щераз спробувати воєнного щастя, відтягнути всі сили з большевицького фронту і кинути їх, не зважаючи на їх санітарний стан, в розпучливий наступ проти Денікіна.

Ще вночі після отримання вістки, що большевики здобули Київ, вислала Нач. Команда У.Г.А. телеграфічно відповідний, зладжений полк. Шаманком, проєкт до Штабу Голов. Отамана, де мабуть йшли подібні міркування, і отримала звідти дня 15. жовтня доручення опустити цілий большевицький фронт і всі сили, які були до розпорядимости, кинути проти Денікіна. Залишено Бердичів і заряджено негайно залізницею транспорт II. Корпусу тимчасово до Винниці.

Замість, як було пляновано, 17., почалася наша офензива аж 20. жовтня; виною в цьому було величезне спізнення транспорту II. Корпусу. Цей корпус пересунуло цивільне командування залізниць дев'ятьма ешелонами аж в 84 годинах, замість (як це обчислила Нач. Ком.) в 36 год.²⁾

---

¹⁾ „Сьогодні заняли ми Київ, серце України“ дало знати тоді радіо від большевиків і додало глумливо: „Петлюру і Денікіна просимо посвідчити нам отримання цієї депеші“ (14. жовтня 1919).

²⁾ Проєкт, який свого часу внесла була Н. К. до уряду от. Петлюри, щоби на просторі, на якому находиться У. Г. А., мілітаризувати залізниці і передати Армії, був тоді відкинений. Так мали тільки цивільні урядовці технічну керму над залізницями і надуживали дуже часто своєї влади для саботажів, — мали однак також частинно оправдання у величезному бракові опалового матеріялу і смарів.

Це опізнення дало „Добр. Армії“ час не тільки приготувитися до оборони, але і відзискати в міжчасі (20. жовтня) Київ та кинути негайно вільні сили в найгорячіше місце нової акції — над ріку Бог. Хоч і здобула потім група підполк. Бізанца ще 20. жовтня перехід через Бог біля Брацлава, однак вже 21. мусіла знову опустити його, відступаючи перед надзвичайно рухливими відділами Денікіна. Особливо небезпечний став тоді ворожий криловий наступ на півночі, де біля хутора Романова надзвичайно відважний на перший погляд противник натискав на нашу 6. бригаду і аж впроваджена в бій 9. бригада змусила його здержати наступ, а навіть відступити. Наддніпрянські війська перервали також в міжчасі бій і згрупувалися в околиці Вапнярка-Тиміянівка.

В цім безвигляднім воєнним положенню не змінила нічого й вістка, що Поляки продовжили давнє перемиря до 9. листопада.

Дня 24. жовтня побачила себе Нач. Команда У. Г. А. перед фактом, що всі спроби, добути якийсь рішаючий успіх над армією Денікіна, завели. Вправді очайдушна кінна атака чет. Вайнгаймера біля хутора Романова принесла частинний успіх (взято в полон 6 старшин і 260 мужви і здобуто 6 скорострілів з амуніцією та багато обозів), але якраз на головнім фронті акції, на переходах Богу, не тільки не було з нашого боку ніякого руху, але навпаки нові протинаступи піхоти Денікіна відтискали нас щораз дальше.

В наслідок цього почала Начальна Команда У. Г. А. приготування до евакуації етапу і до

відвороту військ: етап справлено в околиці Бар—Котюжани — Нова Ушиця, згл. на захід від Жмеринки, а на схід від Камянця Под. та Проскурова, а для військ У. Г. А. був передбачений відступ разом з Дієвою Армією. Сама Нач. Команда мала перенестися до Бару, куди відійшли вже перші частини штабу.

Однак вже зараз перші кроки евакуації стрінулися з двома непереможними перешкодами: 1) цивільний заряд не був в силі достарчити потрібного залізничного матеріялу, так що обози і установи мусіли пересуватися пішим маршом, 2) санітарний стан Армії не дозволяв навіть на такий перемарш.

Нехай вистарчить тут факт, що на маленькій стації Немирів лежало тоді самих хорих 600 людей з II. Корпусу і чекало на транспорт, тисячі вмираючих на інших стаціях; у Винниці лежало в самих кримських касарнях кругло 2.000 хорих на тиф, всі школи у Винниці, в Жмеринці, Хмельнику, Літині і ін. були забиті хорими аж під дах. Для цих мас хорих, яких годі тут зчислити, стояло до розпорядження Армії 28 (!) лікарів (включно з саніт. старшинами), а із тих ще майже половина вимерла на початку епідемії. Відступ мав би отже в наслідку знищення Армії, бо змушував нас просто лишати хорих, себто віддавати Армію в руки ворогів. Через те рятунок людського матеріялу У. Г. А. був також звязаний з бодай тимчасовим задержанням заніманого терену.

Так підняла Нач. Команда наново давний плян заключити з Добр. Армією на гідних умовах завішення зброї і сповіщала про це кілька разів Військову Канцелярію Диктатора. Вже передтим у шифрованій депеші з 21. жовтня дораджувано, з огляду на частинний успіх біля хутора Романова, використати його на всякий випадок до навязання переговорів в справі перемиря, а дня 24. жовтня знову в шифрованій депеші прошено „вислати сот. Давидяка“. Окрім того отаман ген. штабу Ерле (при Нач. Команді від 17. жовтня) неофіційно телеграфічною дорогою сповіщав про положення полк. Чмелика, приділеного до Диктатури і також наглив, подати якесь рішення під наперед умовленим ключем („перегляд обозів“ в значінню „завішення зброї з Денікіном“).

Диктатор відповів тільки на другу телеграму депешою „Висилка сот. Давидяка зайва“, на обі другі телеграми не відповів він нічого.

Тимчасом санітарне положення Армії погіршувалося ще більше: первісна надія, що бодай частини військ подолають п'ятнистий тиф і їх можна буде потім задля їх інфекційної незайманости ужити для доглядання новозахорівших (вже появилися саме масові занедужання і на терені I. Корпусу), завели, бо виздоровці майже завжди попадали зараз в інший рід тифу — тиф поворотний — а кінця цього процесу не можна було з медичного боку передбачити. Санітарний шеф Армії сповіщав тоді: „випробованого середника проти поворотного тифу, т. зв. неосальверзану не можна ніде в краю дістати, тимбільше в скількостях потрібних для

нашого числа недужих. Якщо б ми мали цей середник, то моглиб в кількох днях зробити недужих знову здібними до служби, тоді коли повний його брак заставляє шпиталі магазинувати хорих на поворотний тиф на протяг цілих тижнів, без змоги їм щонебудь допомогти". (Записка в щоденнику).

Про хід евакуації, яку тимчасом якнайпильніше виконувано, приходили звіти в тому напрямі, що тільки здібні до пішого переходу етапні частини Армії прибули на свої місця призначення, а все, полишене для залізничного транспорту (хорі, матеріяли), або взагалі не могло бути завантажене задля браку вагонів, або застрягло денебудь на якійсь заваленій залізничій стації.

Під вражінням цього стану річей і щоби бодай політично використати успіх біля хутора Романова (20. жовтня), заки ще він не забувся, рішилася Нач. Команда У. Г. А. зробити перший крок для започаткування переговорів у справі перемиря з Денікіном і призначила до цієї місії перебуваючого під той час службово у Жмеринці отамана Омеляна Лисняка. Його завізвано до постою Нач. Команди і дня 25. жовтня виправлено з такими устними інструкціями (подаю зміст з пам'яті):

„Отаман Лисняк має, разом зі сот. Осипом Левицьким і ще третім старшиною, якого призначить Команда II. Корпусу, в якнайкоротшому часі перейти фронт на терені II. Корпусу і дістатися як галицько-український парламентар до можливо найвищої Команди Денікінської Армії. Його зав-

дання є подвійне. Офіційно має він заложити протест з приводу нелюдського поведення Добрармії з воєнними полоненими і зачати переговори в справі евентуальної виміни полонених¹⁾; неофіційно має він висондувати можливості, під якими Команда Денікінської Армії булаб в кожному разі готова заключити з українськими військами перемиря. Як підставу до переговорів з нашого боку належало у відповідній формі подати такі загальні умовини: 1) Перемиря мусілоб обхоплювати не тільки У. Г. Армію, але і цілий український фронт (отже включно з військами от. Петлюри). Треба доложити всіх старань, щоби за всяку ціну досягнути з нашого боку цю точку і аж на випадок абсолютної безвиглядности справи треба для дальших, окремішних переговорів стреміти з нашого боку до досягнення таких дальших точок: 2) Дотеперішнє відношення галицько-української Диктатури до У. Г. Армії не може в ніякому випадкові підлягти якійнебудь зміні, а навіть не може бути піддаване під дискусію, так що Диктатор мусить бути признаним і на дальше сувереном У. Г. А. зі всіми дотеперішніми правами. 3) Укр. Гал. Армія задержує свою дотеперішню повну автономію і в організаційнім і адміністративнім відношенню. 4) У. Г. Армія отримує негайно після заключення і ратифікування перемиря якнайкращу можливість відпочинку в пригідних з санітарного

---

¹⁾ Зі самих вуличних боїв у Києві (31. серпня 1919 р.) було в половині вересня ще в полоні в групі ген. Бредова: 19 старшин, около 500 стрільців, 19 скорострільчиків і 12 кінотчиків У. Г. А.

боку спільно умовлених околицях, а окрім того отримує збоку Команди Денікінської Армії задоволення видатної помочі в санітарних, харчевих і одягових матеріялах. 5) Після відзискання давньої боєвої сили є готова У. Г. Армія до продовження війни у кожному випадку по стороні військ Денікіна, однак під ніякими умовами не може бути ужитою проти якогонебудь українського війська. 6) В цілі заключення політичного договору будуть початі з обох боків в якнайкоротшому часі переговори при сталій співучасті політичних заступників“.

На письмі отримав отаман Лисняк зладжену ген. Тарнавським повновласть „для ведення переговорів в справі виміни полонених“. Команда II. Корпусу призначила як третього старшину сот. Гриця Куріцу і вони всі три явилися вечером дня 25. жовтня в команді 4. бригади (тоді в Остолопові), щоби перейти фронт. Але через різні труднощі, на які вони тут наткнулися, а саме тому, що їх при перших спробах переходу острілювано, не зважаючи на заховання усіх правил для парламентарів (білий прапор, сурмач і т. д.), перейши вони фронт на іншим відтинку, а саме на лінії Мельниківці — Нижна Кропивна, аж в 6 днів пізніше дня 31 жовтня(!).

Тимчасом знову відбулася в Команді Армії у Винниці воєнна нарада: дня 27. жовтня прибув до Винниці, з багато іншими старшинами з Відня, полк. ген. шт. Густав Ціріц і орієнтувався з доручення Диктатора в ситуації; день пізніше явився і сам Диктатор, щоби знову вислухати звітів. В при-

явности полк. Ціріца здали Диктаторові докладні звіти ген. Тарнавський і полк. Шаманек; їх реферат ішов у тому напрямку, що Армія дійсно є вже небоєздатною. Вечером 28. жовтня відбулася потім повна воєнна рада обох українських армій, в присутності от. Петлюри, Диктатора, вождів обох армій (ген. Тарнавський, полк. Шаманек, ген. Сальський), кількох політиків і кількох військових референтів. Хід нарад подаю дослівно після мого тодішнього щоденника:

„Наддністрянська і Наддніпрянська Армії, обі заступали становище, що продовжувати боротьбу в таких неможливих санітарних і матеріальних відносинах є виключеним. Кожний референт приходив з цифрами і числами і все це зверталось проти системи от. Петлюри і проти його партійної політики. Др. Цьокан (інтендант Армії) вказав у довшому докладі дійсні економічні блуди і нарочні занедбання уряду, санітарний шеф II. Корпусу Др. Коцовський¹⁾ і командант лікарні Др. Білотор представили санітарні похибки уряду, в якому зрештою санітарними справами завідувала людина, яка не була навіть лікарем.

Я сам вказав на невдачу мобілізації і на масові дезерції²⁾). Колиб нам сьогодні справді спав з неба потрібний військовий наряд — то дійсно можна булоб вирядити ним тільки яких 2 боєздатні

¹⁾ Помер потім сам на тиф.

²⁾ При тій нагоді торкнувся я підбунтовуючої діяльності українського соціал-демократичного часопису „Боротьба“ і зголосив особисто от. Петлюрі, що толерування цього часопису підкошує довіря до нього серед У. Г. А.

курині. Більше людського матеріялу Армії не залишилося.

Економічний реферат Цьокана був дуже переконуючий, і хоч от. Петлюра запустився з ним у дискусію, однак Цьокан побідив:

— Я питаюся, пане Отамане, коли подумаємо про всі ті жертви, які Армія досі принесла і зважимо ту задачу, яку ви і ваш уряд ще їй поставите, — то хто тут дальше зможе нести відповідальність?

І нетерпеливо перервав йому от. Петлюра:

— ...я прошу поставити якийсь конкретний проєкт для поправки відносин, пане доктор Цьокан!

Нате Цьокан сказав значучо:— Коли ставка, на яку досі гралося, заводить, то треба пробувати іншого льосу на льотерії! — Цим разом замовк Головний Отаман і відкинувся знеохочено на спинку свого крісла.

Після вислухання всіх референтів промовив сам от. Петлюра. Те, що він говорив, була це стара пісня і нічого конкретного. Мовляв, наше положення є добре, треба тільки видержати і він має певні відомости, що большевики є схильні переговорювати з нами і з нами злучитися,¹⁾ — потім можна буде кинутися всіми силами на Денікіна. Амуніція і одяги вже в дорозі,²⁾ а свої ріжниці

---

¹⁾ Аж багато пізніше довідалися ми, що якраз тоді була у большевиків місія от. Петлюри з майже тими самими проєктами, що галицька у Денікіна.

²⁾ Вони ніколи не наспіли.

з Диктатором (передусім також справу часопису „Боротьба“) залагодить він особисто. Вкінці додав він — що все таки не думав, що галицькі старшини аж так дуже займаються політикою.

На закінчення говорив Диктатор: він дякував усім присутнім, заявив, що зібрання знову виказало, якими однодушними є оба уряди (!) і сказав, що доклади поодиноких референтів були дуже цікаві. І все це в ті дні, коли якраз у лікарнях Винниці не було кутика, незаваленого вмираючими на п'ятнистий тиф...“

Стільки мій щоденник. Отже воєнна нарада не дала ніякого практичного висліді, хіба що дала нагоду зголосити Диктаторові доконану вже висилку місії Лисняка і зясувати її дійсну задачу.

Вже 1. листопада 1919 р. вночі вернула зрештою ця місія (це дата переходу боєвого фронту на просторі 4. бригади, Остолопів) і здала, зпершу телеграфічно, а опісля 2. листопада вечером — устно такий звіт:

Переговори з компетентною денікінською командою відбулися дня 1. листопада 1919 р. рано на стації Зятківці. З протилежного боку провадив переговори уповноважений до цього російський командант групи генералмайор Слащов, який умисно в тій цілі прибув на стацію Зятківці зі свого дотеперішнього постою на стації Христинівка.

З ходу переговорів з цим старшиною винесли відразу галицькі парламентарі вражіння, що і він дивиться на першу урядову частину їх задачі (щодо виміни полонених) тільки як на претекст, а в дійсности чекає на пропозицію перемир'я;

справді, першу урядову частину залагоджено дуже швидко (більшість полонених Галичан в міжчасі повтікала) і негайно приступлено до неофіціальних переговорів. З них, по отриманню відповідних вияснень і телеграфічних повновастей від ген. Денікіна з Таганрогу, виходило ¹⁾:

1) Команда російської Добровольчеської Армії ген. Денікіна відкидає засадничо і рішучо всякі переговори з Гол. Отаманом Петлюрою, або якою-небудь йому підчиненою частиною т. зв. „Дієвої Армії“. Всі колишні російські громадяни є обов'язані безумовно підчинитися команді ген. Денікіна, тому всяке творення сепаратистичних чи націоналістичних формацій колишніми російськими громадянами не є ніщо іншого як дезерція, або головна зрада і як така підлягає карі.

2). Однак таксамо засадничо стоїть Команда Добр. Армії на становищі, що Галицько-Українська Армія зі всіма своїми провідниками і установами уявляє собою екстериторіяльну формацію і ще тим більше мусить бути трактованою в такому характері, тому що прецінь галицькі Українці є „кровно споріднені“ з російськими добровольцями чеськими військами.

3). На основі цього засадничого становища є Команда Добр. Армії готова почати переговори в справі перемиря, однак тільки з У. Г. Армію, як екстериторіяльною.

4) Як основи перемиря пропонує команда групи ген. Шіллінга (постоєм в Одесі) в імені

---

¹⁾ Редакція і зміст після моїх нотаток і з пам'яті.

ген. Денікіна такі умови: а) У. Г. Армія переходить зі всіма своїми частинами і установами на сторону російської Добр-армії і підчинюється її Команді, б) для відпочинку і переформовання пересувається У. Г. Армія в околиці Гайсина—Балти—Уманя (там постій Нач. Ком.) — Ольгополя, і це пересунення має початися негайно після підписання перемир'я, в) одноцілість, організація і мова У. Г. Армії будуть збережені, однак до вищих штабів будуть приділені російські контрольні органи Добр-армії. Команда російської Добр-армії застерігає собі крім того деякі зміни в командах У. Г. А. і у вищих штабах, г) У. Г. Армія в ніякому випадку не буде ужита до якоїнебудь боротьби проти от. Петлюри і його військ, д) між обома командами армій буде негайно проведене телеграфічне отримання (Винниця — станція Христинівка), е) відповідь Нач. Ком. У. Г. А. буде очікувана найпізніше до півночі 3. листопада 1919, до якого то часу уповноважена делегація від У. Г. Армії мусить перейти російський фронт.

5). Питання політичної конвенції денікінські штаби промовчали. В пропозиції прелімінарі містилася про те лиш така завага: галицький уряд застановлює тимчасово з причини браку своєї території свою діяльність і подається до Одеси під охорону та опіку головнокомандуючого збройних сил південної Росії (тобто ген. Денікіна).“

Заки місія отамана Лисняка і сот. Левицького складала вечером 2. листопада 1915 в штабі УГА. свій звіт, зайшли тимчасом в рядках політичного проводу важні постанови. Щораз більше невдо-

волення також в рядах Української Наддніпрянської Армії, грізна небезпека тактичної втрати боевого зв'язку між обома арміями, явна невдача останнього розпучливого наступу (у от. Петлюри мабуть також розбиття його переговорів з більшовиками), вкінці дійсні надлюдські терпіння недужих і здорових — це все мусіло піддати обом урядам думку, щоби остаточне рішення про судьбу обох армій зложити в руки спільної державної і воєнної ради, яку скликано до Жмеринки на день 4. листопада передполуднем в Штабі Дієвої Армії.

Нач. Команді У. Г. А. йшло отже тепер про те, щоби відсунути переговори з російською Добрармією аж до рішення цієї воєнної ради, а передусім аж до отримання спеціальних повноважень від Диктатора; тому зателеграфувала вона, після вислухання докладного звіту і особистих вражень делегатів, до генерала Слащова до Христинівки, щс вона назагал є готова до продовжування переговорів на основі предложеного прелімінаря, не може однак дотримати речинця 3. листопада, бо передтим мусить порозумітися зі своїм урядом. Отже наша уповноважена делегація опустить для того постій Нач. Команди у Винниці аж в дні 5. листопада 1919. На фронті панувало само собою від 1. листопада завішення зброї.

Скликана воєнна і державна рада радила дійсно дня 4. листопада передполуднем у Жмеринці. Присутні були Гол. Отаман Петлюра з членами свого уряду (през. Мазепа і член Директорії Макаренко), потім Диктатор Др. Петрушевич

з шефом своєї Військової Канцелярії підполк. ген. шт. Долежалем, а також заступники всіх частин обох армій, поміж ними і стрільці та підстаршини; зі штабів обох армій були присутні: ген. Сальський і полк. ген. штабу Капустянський з Дієвої Армії, а отаман ген. шт. Єрле і отаман Др. Степан Шухевич з У.Г. Армії. Збоку Нач. Команди був ще окрім того делегований дотеперішній парламентар отаман Лисняк, щоби на всякий випадок міг особисто здати звіт Диктаторові; ген. Тарнавський уважав, що не може в цій хвилині брати на себе відповідальности і опускати своє становище, а також був мабуть огірчений ізза нерішучости уряду, тому вислав тільки свого особистого адютанта четаря Дмитра Паліїва, як свого довіреного чоловіка.

Галицько-українська делегація мала завдання, представити невиносимість положення і наглити до прийаття всіх мір, які уможливилиб зліквідування існуючих фронтів і відпочинок Армії.

Ця воєнна і державна рада тревала майже цілий день. Заступники обох армій всі як один говорили в тому напрямі, що всяке продовжування якоїнебудь збройної акції є неможливе, а навіть, що катастрофа тифу, власне кажучи, сама закінчила вже війну. Одинокий, що говорив ще за продовжуванням боротьби, був Гол. Отаман Петлюра, який старався впливати на приявних делегатів із вояцтва, однак не відніс ніякого успіху.

Про хід нарад повідомлювано що години телеграфічно Нач. Команду і підчас одної такої телеграфічної розмови відігралася ця сцена між ген,

Тарнавським і Диктатором, яка мала пізніше бути приводом до відставки Нач. Вожда. А саме, коли пополудні прийшло до Винниці звідомлення, що наради всеще тревають, однак досі не дали ніяких практичних вислідів, попав, звичайно безмежно спокійний, однак в останніх днях тягарем відповідальности занадто прибитий, ген. Тарнавський у незвичайне у нього подразнення і зажадав самого Диктатора до апарату. Негайна відповідь була, що Диктатор покликав якраз до себе всіх делегатів Галичан і має з ними дальше нараджуватися. Щоби прискіпити хід цих нарад, казав ген. Тарнавський зателеграфувати йому, що він щераз настоює на тому, щоби наради винесли остаточне рішення, бо в противнім випадку він буде змушений ділати на власну руку“... Я, що мав якраз надавати цю розмову на апарат, зформулував перше речення в наказаній формі, але навмисне опустив погрозливе закінчення, бо я помітив подразнення г. Тарнавського і розуміється ясно здавав собі справу з наслідків такого тону. Однак ген. Тарнавський, який на основі нашої спільної чотиролітної служби ще зі старої австрійської армії, ніколи в подібних випадках не контролював мене, цим разом виразно казав собі показати стяжку Морзого і наперся зі своєрідною йому впертістю, щоби надати це фатальне закінчення. Так попав цей документ у руки Диктатора і мав негайний наслідок у тому, що Диктатор застеріг собі дальші кроки у відношенню до свого Начального Вожда Армії і співвідповідального з ним шефа ген. штабу полк. Шаманека.

Однак з другого боку все таки винесла нарада у Жмеринці одно рішення: Після вислухання усіх військових чільних мужів ухвалили члени обох урядів на спільнім засіданню пізно пополудні свою засадничу згоду на ведення переговорів з Денікіном і тільки щодо їх технічного переведення просив от. Петлюра, відсунути початок пертрактацій на два дні, бо, мовляв, наспіла від українського посла в Букарешті телеграма, що є вже в дорозі антантська місія, яка сама має за завдання довести до перемиря між обома арміями.

Отже вправді становище Нач. Команди У.Г.А. було цим прінципiallyним рішенням річево признане, однак формально існувала все ще дуже поважна трудність. З одного боку була Нач. Команда звязана своїм словом, що вишле делегатів в справі перемиря з Винниці вже дня 5. листопада і мусіла з тим рахуватися, що Денікінська Команда буде дивитися на кожную нову проволоку крайно недовірливо, або навіть відповість збройним наступом.¹⁾ Дотого прийшло ще те, що санітарний стан Армії погіршувався дальше не з дня на день, а з години на годину і тільки один одинокий негайний крок міг заспокоїти грізно напружені уми.

З другого боку мусіла сказати собі Нач. Команда, що заповіджена от. Петлюрою антантська місія або взагалі не приїде, або у випадку її приїзду

---

¹⁾ Як показалося пізніше, ген. Шіллінг справді заповів був денікінській одеській групі на рано 7. листопада новий наступ на українські, галицькі війська. Пор. спомини сот. Осипа Левицького „Галицька Армія на Великій Україні“, Відень 1921, ст. 141.

не може реально ніщо іншого досягнути, як те, що серед даних обставин досягнуто. Притім мушу заважити, що військо в тих часах мало до всякого роду „місій“ чужих держав неказано велике недовіря і що, якщо вони дійсно коли появлялися, уважано їх тільки за замаскованих польських шпівнів.¹⁾ Вкінці для Нач. Команди У.Г.А. був певний цей факт, що її дійсний суверен, Диктатор був всетаки про цілий дотеперішний стан річей поінформований і що він на цей хід подій вправді виразно не давав згоди, однак і не заборонював його.

Так рішилася Нач. Команда У. Г. А. додержати дане денікінській команді групи (штаб Новоросійської Армії) слово і дійсно вислати дня 5. листопада пляновану місію. Її склад змінився остільки, що попри дотеперішніх членів отамана Лисняка і сот. Левицького був командований ще до неї от. ген. штабу Альфонс Єрле, старшина, який вже кілька разів досі показався дуже добрим в подібних випадках, між іншим напр. у Львові і Парижі.

Місія отримала загальні устні і точні письменні інструкції, як також письменну повновласть, якої текст був разом зі згаданими інструкціями обговорений на найтіснішій воєнній нараді і потім сконцептований полк. Шаманеком і мною.

---

¹⁾Я сам познайомився при одній нагоді в листопаді 1929 р. з польським поручником Вельюгловським, який пізнав мене як колишнього старшину Нач. Команди У. Г. Армії і пригадався мені як член одної такої антантської місії з вересня 1919 р. Ця місія приїхала була тоді до Камянца Под., а поручник Вельюгловський виступав у ній як французький старшина у французьким однострою.

Загальні устні інструкції ішли в тому напрямку, що треба старатися протягнути переговори аж до 6. листопада вечером, цеб-то до речинця виїзду місії от. Петлюри, але і тоді остаточно ще не закінчувати їх, а старатися добути новий прелімінар, який позволявби і утримати теперішнє перемиря, і дававби можливість ще якоїнебудь додаткової зміни збоку Нач. Команди або уряду. Длятого письменно виготовлена повновласть звучала тільки „для ведення переговорів щодо завішення зброї“, а не для самого заключення договору. На всякий випадок для можливих телеграфічних запитів і звідомлень уложено шифровий ключ і дано один його взірець делегації.

Письменні подрібні інструкції звучали¹⁾: 1) Укр. Гал. Армія задержує свою цілість, незалежність і повну автономію, а передусім свою організацію, склад штабів, свою мову, відзнаки, герб, національні гимни, службовий правильник і ін. Вона залишається надаліше підчиненою своєму дотеперішньому урядові (Диктатурі Західньої Української Республіки) як своєму суверенові і длятого тільки він має право обсаджувати вищі команди і іменувати або авансувати старшин.

2) Збоку російської Добр. Армії можуть бути делеговані старшини до штабів У. Г. А., але не як контрольні органи, тільки виключно як звязкові старшини для полагоджування дрібніших, льокальних справ на місці.

¹⁾ Власні записки і спомини сот. Осипа Левицького, ст. 139.

3) Український Галицький Уряд переселюється до Одеси і там має йому бути дана можливість довільного навязання дипломатичних звязків з заступниками європейських держав.

4) В ніякому випадку не буде Українська Галицька Армія ужита проти Армії Гол. Отамана Петлюри. Старшини і стрільці колишньої російсько-царської армії, які в часі заключення перемиря чинять службу в У. Г. А., мають залишитися в ній надалі. Корпус С. С. (отамана Коновальця) вважається за українське галицьке військо.

5) Після затвердження договору про перемиря У. Г. А. пересувається в якусь спільно намічену, вільну від епідемій околицю денікінського заплілля і дістає там спроможність кількамісячного відпочинку. Потрібний до цього пересунення матеріал в санітарних потягах і інших комунікаційних засобах доставить Команда Денікінської Армії. Після відпочинку і упорядкування Армії буде вона ужита на фронті за взаїмним порозумінням між командами обох армій. Хорі У. Г. Армії одержать якнайдаліше йдучу санітарну поміч, а сама Армія вступає щодо постачання і виряду у ті самі права, що інші частини, приналежні до Денікінської Добр. Армії.

6) В цілі доповнення стану У. Г. Армії допомагає головна команда Денікінської Армії Нач. Команді У. Г. Армії стягнути Українців так з італійського полону (колишні вояки австро-угорської армії), як і з інтернованих Чехословаками частин (бригада підплк. Федоровича) на терен власної Армії.

Заосмотрена цими інструкціями, відіхала галицька місія дня 5. листопада, перейшла вночі фронт біля Райгородка і прибула день пізніше, 6. листопада рано на стацію Зятківці, де ждали вже на неї не тільки денікінські уповноважені висланники, але і командант групи ген. Слащов, а навіть і сам головний командант фронту ген. Шіллінг.

В міжчасі в Кам'янці Под. і Винниці події так перевалювалися одна по другій, що тут мусимо на хвилину затриматися.

Отже безпосередно після повороту зі Жмеринки (нарада 4 листопада 1919) взяв Диктатор дійсно вище описаний непокірний вислів ген. Тарнавського за привід до того, що усунув його, а також його шефа штабу полк. ген. шт. Альфреда Шаманека з їх дотеперішних становищ. Ген. Тарнавський отримав „3-місячну відпустку для підкріплення здоров'я“, а полк. Шаманек був відданий „до диспозиції Нач. Команди У. Г. А.“ На їх місце іменував Диктатор, з рівночасним авансом на генералів, дотеперішнього команданта І. Корп. полк. Микитку і полк. ген. шт. Густава Ціріца.¹⁾

Оба іменовані мусіли бути повідомлені про рішення Диктатора вже 5. листопада рано, бо знайшли ще час відповідно змінити свої відзнаки (а це не було тоді так легко) і відбути немало,

---

¹⁾ Плян бодай частинної зміни в складі Нач. Команди У. Г. А. мусів бути обдуманий Диктатором вже давно перед тим; вже 27 жовтня 1919 р. записав я в своєму дневнику: „Полк. Ціріц прибув до Команди Армії: ходить поголоска, що він має бути іменований шефом штабу Армії.“

як на тодішні відносини, подорож до Винниці (з Камянця до Винниці треба було в тих часах їхати цілий день), — коли тимчасом навіть в штабі ген. Тарнавського ніхто нічого не сподівався. Аж тоді, як оба новоіменовані генерали дня 6. листопада пополудні прибули на стацію у Винниці і самі безпосередно заповіли свій приїзд до штабу, зачав телеграф з Камянця Под. вистукувати зловіщу депешу до Винниці, — і то аж після того, як якийсь старшина Військової Канцелярії Диктатора допевнився, що нові команданти справді прибули вже на місце постою Нач. Команди.

Таким-то над міру драматичним способом сталося це, що і оба нові генерали зі своєю повновластю, і я з вогкою ще телеграмою явилися дослівно рівночасно перед ген. Тарнавським і його шефом штабу.

Оба усунені вожди прийняли свою долю зі зверхним супокоєм, хоч в душі були сильно тим потрясені; вони негайно зорієнтували своїх наслідників у загальнім положенню, передали їм формально свої уряди і залишили урядові кімнати, в яких вони досі на протязі останніх кількох тижнів працювали пересічно по 20 годин денно. Але ген. Ціріц вислав ще того самого дня телеграфічне повідомлення до Диктатора, що — „він просить, з огляду на загальне положення, конечної особистої розмови з Диктатором, однак мусить вже тепер згідно зі своїм обовязком сповістити, що також і на його думку спосіб ділання ген. Тарнавського і полк. Шаманека є усправедливлений“. Майже рівночасно прийшла зі Штабу Гол. Отамана

Петлюри вістка, що Дієва Армія висилає з метою навязання переговорів з Денікіном свою військову місію, яка перейде фронт на відтинку У. Г. Армії. Отже заповіджена антантська місія очевидно не приїхала і також уряд от. Петлюри приступав оцим до виконання постанов, вирішених у Жмеринці. Тоді ген. Ціріц рішив на спільній нараді з ген. Микиткою чекати на поворот власної делегації, а потім дальше ділати відповідно до предложених прелімінарів.

На фронті автоматично панувало завішення зброї.

Нехай буде мені вільно перервати на цьому місці хід подій і подати характеристику тих осіб, які досі мали рішаючий вплив на долю Армії, або тепер свіжо взяли її у свої руки.

У. Г. Армія не була армією формального, бездушного послуху. Вона зовсім не потребувала держати старшин на якомусь пості тільки задля їх військового ступіня навіть тоді, коли їх службові спосібности зовсім цьому постові не відповідали. Навпаки, швидкий приріст кожночасних обовязків і та обставина, що Армія була продуктом національної революції, вели за собою це, що на поодиноких провідних місцях стояли дуже часто старшини, які, не зважаючи на молодість, здобули собі вже довіря війська своїми особистими прикметами: відвагою, воєнним досвідом, і дбайливістю про своїх стрільців. Так отже дисципліна в Армії була не так звичайною формою, як справою довіря до поодиноких осіб. А як ця дисципліна виявлялася назовні, свідчить найліпше

подив, який мало завжди для Галичан населення, брата Наддніпряньська Армія, а навіть вороги. Однак ця товариська, довірлива дисципліна виявлялася не тільки у зносинах між військом і проводом, але також якраз серед вищого проводу, навіть між командантами і їх співробітниками. Командант і шеф генерального штабу були дуже часто у своєрідних відносинах національної революції, у складній тактичній, оперативній і провідній діяльності так зі собою зілляті, що зчасом стало тяжко відріжнювати постанови і рішення вищої команди, як окремішній твір одного або другого відповідального старшини. Так витворилися ті пари Діоскурів, які були для військ нерозлучними і які дійсно правили долею У. Г. Армії, як двоє очей і двоє ух дають завжди тільки одно спільне вражіння. Такі прізвища, як Кравс — Льобковіц, Вольф — Льонер, Микитка — Куніш творили такі самі відомі в Армії пари Діоскурів на чолі корпусів, як прізвище Павленко — Курманович, Греків — Льобковіц на чолі Армії. Такими парами Діоскурів, і то в найвищій мірі, були також ці переважні в описаних подіях постаті командантів: Тарнавський — Шаманек і Микитка — Ціріц. Обі пари мали багато спільного між собою: Тарнавський і Микитка були довголітніми чинними австрійськими фронтовими старшинами, Українцями з роду, діяльними ще за світової війни в легіоні У. С. С. Шаманек і Ціріц, з роду Німці, були старими австрійськими старшинами ген. штабу, заслуженими вже у своїй ділянці. Шаманек на італійському фронті, а пізніше в Палестині, Ціріц, як шеф ген. штабу славної дивізії під нз. „Едель-

вайсе дівізіон“ в Альпах, а пізніше, як спеціаліст для організаційних справ в австрійському міністерстві війни.

А всежтаки, як багато особливої своєрідної обовязковости лежало в кожному з тих чотирьох особистостей. В першій парі Тарнавський був спокійним, а Шаманек рухливим бігуном. Повна вогню, електрична вдача Шаманека, його незвичайна працьовитість, яка не щадила ні його самого ні других, його безоглядна, рвучка енергія мусіли зовсім природно знаходити опору і доповнення в тому, що давали йому подиву гідний спокій, величезний військовий досвід, а передусім знання українського людського матеріалу у Тарнавського. Так отже тяжко сказати, котрий з них обох буде нести більшу відповідальність перед історією за заключення договору з Денікіном. Часово першою появилася, на всякий випадок, ця думка у Шаманека, це може я докладно посвідчити. Але історичну силу дістала вона щойно аж тоді, коли її перебрав також Тарнавський.

Зовсім інакшою була зате новоперебираюча керму пара генералів: Микитка—Ціріц. Тут спокійним бігуном був не Українець Микитка, але Німець Ціріц, тільки що його неповоружність не була так дуже вродженою флегмою, як здисциплінованим самоопанованням і шляхотною погамованістю. В порівнанню до кипучої енергії Шаманека був Ціріц втіленою впертістю, в порівнанню до флегми і досвідченої розсудности Тарнавського був Микитка уосібленням доброї волі і чесної обовязковости.

Про всіх цих людей можна говорити, як хто хоче — але про нікого з них ніхто не буде сумніватися, що вони всю свою силу, всю свою охоту і найліпшу волю віддали у службі для української справи.

Скорше, як хтонебудь надіявся, бо вже слідуєчої після того ночі на 7. листопада, перейшов сот. Левицький, член місії для переговорів, фронт і зголосив телеграфічно, що прелімінар вже прийнято і що він з трьома старшинами Денікінської Армії є вже в дорозі до Винниці. День по тім, в полудне 7. листопада, здав він устно про це заключення договору такий звіт:

Спроби нашої делегації надати переговорам лише тимчасовий або інформативний характер, а тимчасом вичекати з заключенням прелімінаря до речинця виїзду заповідженої місії от. Петлюри, розбилися на категоричнім спротиві представника противної сторони. Наші делегати мали на основі своїх помічень однакове вражіння, що противник якраз тепер конечно потребує кинути сточи напроти нас війська кудиінде, мабуть проти Махна на Лівобережжю, і тому є рішений за всяку ціну, мирно, або оружною силою зліквідувати галицько-український фронт. Тільки так можна пояснити те, що денікінська місія поставила наших делегатів дослівно перед альтернативою: або негайно, це зн. вже на протязі 6. листопада заключити основний договір про завішення зброї, не входячи в подрібні питання, або взагалі уважати переговори за зірвані. Що в останньому випадку послідує негайне продовження денікінського на-

ступу проти наших військових частин, які прецінь склалися з самих шпиталів, це було нашим делегатам ясно і це їм зрештою недвозначно дали до зрозуміння противники.

Наша делегація не бачила іншого виходу з цього примусового положення, тільки: з одного боку заключити прелімінар на підставі вже депешою Нач. Команди У. Г. А. з дня 3 листопада основно прийнятої бази, а з другого боку відложити саму остаточну ратифікацію і для цієї цілі звернути переговори у напрямі ще вищої команди добровольців, себто до самого ген. Денікіна. Зрештою, по думці звіту сот. Левицького, лежала ініціатива підчас самих переговорів виключно в руках противника, який мав перевагу, вже через ту хочби обставину, що переговори велися на його терені: Так то завдання нашої місії мусіло обмежитися майже тільки на тім, щоби пропоновані противником точки договору злагіднювати, або примінювати до своїх інструкцій.

Так уложили вкінці обі делегації, по кількохгодинних переговорах, спільний „протокол“ і підписали його 6. листопада вполудне. В своєму дальшому звіті повідомляв сот. Левицький, що цей протокол на думку нашої, як також противної місії, не є нічим остаточним і що він особливо в точ. 5. містить, хоч і дуже загальну, ратифікаційну клявзулю, яка вимагає затвердження договору Нач. Командою (згл. Диктатором.) З російського боку команда денікінської одеської військової групи (ген. Шіллінг) ратифікувала протокол негайно.

Сам „протокол“ був виготовлений в російській і українській мові і звучав в українському тексті так:

„Протокол перемиря, заключеного між представниками Добр. Армії з одного і представниками Галицької Армії з другого боку.

Предсідник комісії: полк. ген. шт. Дубяго; члени: полковники ген. шт. Коновалов і Саборський. Представники Начальної Команди Галицької Армії: Отаман ген. шт. Альфонс Ерле, отаман Омелян Лисняк і сот. Осип Левицький.

При провірці повновастей стверджується

1. Повновласть представників Добровольчої Армії установа на основі особистого приказу команданта Військ Новоросійської Області ген. лейтн. Шіллінга;

2. Повновласть представників Галицької Армії видана Начальним Вождом Галицької Армії ген. чет. Тарнавським з дня 5 н. ст. листопада 1919, ч. 6897.

Постановляється:

1. Галицька Армія переходить у повнім своїм складі з етапними установами, складами і залізнодорожним майном на сторону російської Добровольчої Армії і віддається в повне розпорядження головного команданта уоружених сил Півдня¹⁾ через команданта Військ Новоросійської Області.²⁾

2. Галицька Армія підчас перебування під згаданю командою не буде вжита до боротьби

¹⁾ Це був офіційний титул ген. Денікіна, а пізніше ген. Врангля, отже полудневої „білої“ армії.

²⁾ Офіційний титул одеської військової групи, тоді під командою ген. Шіллінга.

проти находячоїся на фронті армії от. Петлюри; до хвилі одержання дальшого завдання відводиться її в запілля.

3. Галицьке Правительство застановлює тимчасово, зогляду на недостачу території, свою діяльність і переходить під опіку російської Добровольчої Команди. До часу означення місця його осідку переселиться Галицьке Правительство в Одесу, куди негайно виїде.

4. При вищій штабі галицьких військ будуть приділені представники рос. Добр. Команди в ціли вирішення на місці всіх біжучих питань оперативного, адміністративного та господарського характеру.

5. Цей протокол входить в життя в дні його підписання — від цього дня Галицька Армія виповняє всі розпорядки Добр. Команди.

6. Галицька Армія зачинає 25 жовтня ст. ст. (7 листопада н. ст.) зосереджуватися в районі Погребище—Липовець.

7. Питання підняті галицькими представниками, доторкаючі внутрішнього життя Галицької Армії і права зносин Галицького Правительства з закордонними державами, остаються невирішеними, до часу одержання вияснень від ген. Денікіна. В тій ціли галицька делегація, виділивши одного представника для вручення цього протоколу Начальній Команді Гал. Армії, висилає двох других представників в Одесу до штабу військ Новорос. Области.

8. Для улекшення взаїмних зносин обов'язуються обі сторони вже зараз перевести спільну

телеграфічну зв'язь по Морзе, причім лінію до місцевости Липівці установлюють добровольці, а дальше до Винниці Галичани.

Підписи (всі в. р.): Предсідник зєдиненої комісії: полк. ген. шт. Дубяго. Члени: полк. ген. шт. Коновалов, полк. ген. шт. Саборський, отам. ген. шт. А. Ерле, от. О. Лисняк, сот. Осип Левицький.

Уповновласнений головнокомандуючим збройними силами Півдня Росії ген. Денікіном отсей протокол затверджую — Ст. Зятківці 24 жовтня (ст. ст.) 1919. — Командуючий Військами Новорос. Области: ген. лейтн. Шіллінг.

Не дивлячись на застережену ратифікаційну клявзулю у вище наведеній 5 точці, всетаки поставив „Зятківський Протокол“ (під такою назвою хочемо увести цей документ в історію) нову Нач. Команду У. Г. Армії, власне кажучи, перед доконаний факт: бо поперше речинець самої ратифікації був, так сказати, ультімативно пересуджений змістом 6 точки про початок пересунення У. Г. Армії вже в день після підписання „протоколу“ самими делегатами, а подруге дві дальші точки увійшли вже таки в життя у обох сторін: На основі 4 точки приїхала якраз з сот. Левицьким до постою Нач. Команди (Винниця) військова місія Денікінської Армії, а на основі точки 7-ої галицькі українські делегати от. ген. штабу Ерле і от. Лисняк відїхали до Одеси.

Всетаки становище нової Нач. Команди Укр. Г. А. з формального боку було досить ясне: Зятківський протокол був підписаний на основі повновластей в такім часі, коли уповноважнюючий

сам уже з юридичного боку не мав до цього права. Окрім того делегати переступили формально свої повноважності так далеко, що не тільки „вели переговори“, але також заключували договори.

2. Ратифікування протоколу ген. Шіллінгом зовсім природно дає право і противній стороні до такої самої чинності, а це всетаки отвирало ще дальші можливості до переговорів.

Не зважаючи на це формальне право, нова Нач. Команда У. Г. А. здавала собі ясно справу з того, що з огляду на стан Армії заключення перемиря є річево неминуче і ген. Ціріц висказав цю свою думку без обиняків¹⁾. Однак обом новим керманичам Армії залежало передусім на ратифікації самого Диктатора, а дальше на вирівнанню темпа власних переговорів зі сподіваними переговорами Наддніпрянської Армії, якої заступники прибули в обсяг нашого фронту.

Тому отже повторив ген. Ціріц свою наглячу просьбу до Диктатора, в справі особистої розмови з ним, а делегатів Дієвої Армії якнайшвидше переправив через фронт²⁾.

З прибувшими до Винниці денікінськими старшинами ще того самого пополудня відбулися

---

¹⁾ „З причини теперішнього катастрофального положення Армії, як під оглядом матеріальним, так і стратегічним, Нач. Команда мусить дотеперішні переговори в принципі признати“, (після вислову наочного свідка сот. Осипа Левицького, пор. ст. 154 його споминів).

²⁾ Це були: полк. арт. Камінський, який вже перед тим провадив переговори з большевиками у Житоїрі і сот. (давніше У. Г. А.) Олесницький.

пересправи. З російського боку брали в них участь полк. ген. шт. Саборський, полк. інт. Мозерт (цей рівночасно як переводчик) і один штабскапітан колишній австрійський полонений. З Нач. Команди У. Г. А. були присутні: ген. Микитка, ген. Ціріц і сот. Левицький, а після його наглого занедужання, я.

На питання Москалів, досить заскочених вісткою про наглі зміни в Команді Армії, вияснив ген. Ціріц, що Нач. Команда У. Г. А. признає в засаді, з малими застереженнями, дотеперішній стан переговорів, однак мусить дістати наперед ратифікацію свого теперішнього суверена, Диктатора. До того часу російські делегати є запрошені чекати на вирішення у Винниці.

Вже слідуючої ночі прийшла депеша з Кам'янця Под., що Диктатор годиться на пропозицію ген. Ціріпа щодо особистого порозуміння, і що удається з тою метою на стацію Деражню та взиває Нач. Команду У. Г. А. виїхати туди напроти нього.

Ця зустріч відбулася справді день потім — 8 листопада — в Деражні, але несподівано для обох генералів, Ціріца і Микитки, явився на ній не тільки сам Диктатор, але з ним і Головний Отаман Петлюра, далі кілька членів уряду (Мазепа і Макаренко) та ген. Сальський.

Звіт ген. Ціріца, а особливо пропозиція зятківського протоколу незвичайно схвилювали Гол. Отамана і під його натиском ухвалено на негайній нараді Державної Ради арештувати всі особи, які брали участь в цьому протоколі (прізвища ген. Тарнавського і полк. Шаманека були з нати-

ском наведені в документі), а також розпочати проти них судовокарне поступовання під замітом головної зради. Приказ арештування, підписаний Гол. Отаманом Петлюрою і Диктатором Петрушевичем, передано особисто обом генералам, Микитці і Ціріцові.

Щодо самої справи вирішено формально не признати зятківського протоколу, але всетаки не зривати переговорів. Що більше мали бути вислані тепер рівночасно делегати від обох армій, щоби досягнути завішення зброї спільно для цілого російсько-українського фронту.

Те, що Денікінці відкинули рішучо такі переговори вже підчас першої місії Лисняка з 1. листопада 1919 р., про що, розуміється, Ціріц зголосив Державній Раді, вона, видно, не прийняла досить поважно, а може дивилася на це, як на галицьку інтригу. Що передусім от. Петлюра дуже не довіряв Галичанам і їхній тактиці, доказує напр. його тодішній приказ, що від тепер при всіх переговорах з Денікінською Армією мав бути присутній, як контрольний орган, один з його ад'ютантів.

Вночі на 9 листопада вернули ген. Микитка і ген. Ціріц з наради в Деражні до Винниці і приступили слідуючого ранку до виконання отриманих там доручень.

Найперше спозіщено вижидаючу у Винниці денікінську місію, що Галицький Український Уряд не може з формальних причин ратифікувати зятківського протоколу, але хоче вислати нову місію, яка буде уповноважена до остаточного заключення перемиря.

До часу висилки цих делегатів предложено їх устійнити і так уже фактично існуюче завішення зброї у виді формального договору, який підписано. Нове „правне“ перемиря — ми називатимемо його „винницьким перемирям“ мало зачатися на другий день, 10. листопада 1919 р. в 6 год. рано і тревати зпершу 48 год., а потім так довго, аж доки дальші переговори не будуть закінчені і затверджені. Рівночасно зложено тоді і виправлено нову місію; вона складалася з от. ген. шт. Цімермана, сот. Луки Турчина і пор, Др. Гр. Давида. З боку Дієвої Армії прилучилися до неї, окрім контрольного прибічника от Петлюри, давна місія полк. Камінського. Слід пригадати, що ця остання вже 7. листопада перейшла була фронт, щоби удатися до якогось уповноваженого денікінського штабу, однак вже день потім вернула без висліду, бо Денікінці, які консеквентно трималися своєї постанови, взагалі не прийняли її. Так пробувала вона тепер, хоч з малою надією, наново свого щастя в рямках загально-української делегації, а фактично під патронатом Галичан.

Інструкції, дані галицьким представникам, покривалися річево з інструкціями місії Лисняка, підчеркували однак особливо остро неможливість окремішного договору і вкладали саме на от. Цімермана особисту відповідальність за те, що буде зроблене все можливе, щоби осягнути спільний договір перемиря для обох армій. Делегація відїхала ще того самого дня, 9. листопада 1919 р., і то цим разом просто до штабу ген. Шіллінга до Одеси, куди прибула 11. листопада.

Багато тяжчим завданням, як ця перша частина постанов з Деражні, було для нової Нач. Команди виконання другого доручення — воєнно-судове поступовання проти винуватих в зятківській справі. Згідно з отриманим дорученням видав дійсно ген. Ціріц ще того самого ранку, 9. листопада, особисто приказ сот. авдіторові Нач. Команди Курдякові розпочати вступне слідство в напрямі головної зради проти ген. Тарнавського, полк. Шаманека і всіх тих галицьких старшин, які були підписані під зятківським протоколом і перевести поступовання згідно з законом. Аж до вирішення воєнного суду наложено на всіх обвинувачених арешт, однак в дійсности виконано це тільки на ген. Тарнавським і полк. Шаманекові, бо оба отамани з делегації Лисняк і Єрлє ще не були повернули від Денікіна, а третій делегат сот. Левицький лежав тяжко хорий.

Наказаний арешт виконано в той спосіб, що всі три обвинувачені, які були під рукою, мали оставати на своїх кватирах, однак стояли під острим доглядом окремого стійкового з У. Г. А.

Вістка про всі ці події дісталася, розуміється, до публичного відома, бо на приказ от. Петлюри була подана в часописах, а передусім розійшлася по самій Армії, однак всюди, з виїмком скрайних унерівських кругів, стрічалася з острим осудом. Головно війська У. Г. А. не могли самі зрозуміти, чому ця, досі така шанована пара вождів Тарнавський — Шаманек (зі всіх галицьких команд західно-української епохи рішучо найпопулярніша і найбільше люблена!) тепер нараз мала бути від-

повідальною за вчинок, який військо вже давно у нутрі признало за свій і дійсно узнавало за безумовно конечний. На всіх відтинках корпусів — може за виїмком I. Корпусу, досі Корпусу Микитки — далися відчутти зараз ознаки спротиву, а 9 листопада пополудні зголосила команда II. Корпусу, що старшинський збір в порозумінню зі стрільцями висилає для оборони обвинувачених вождів перед судом одного зі своїх людей довіря, от. Шепаровича (комдта 3 полку арт.). Ген. Ціріц уже того самого вечера змушений зголосити телеграфічно Диктаторові, що на його думку, у випадку засуду обвинувачених, сильна воля війська унеможливить виконання присуду.

Всетаки ранком 11. листопада 1919 р. розпочалася розправа у великій салі окружного суду у Винниці. Воєнний суд складався з 5 безсумнівно поважних старшин, між ними був сот. авдітор Курдяк як предсідник, двох отаманів Др. Ст. Шухевич і Фердинанд Лянг і ще двох інших, яких назвищ уже не памятаю. Полк. Шаманека боронив згаданий от. Шепарович, а ген. Тарнавського і інших трьох обвинувачених (які не явилися) сот. авдітор Шалинський. Як військові знавці були призначені підполк. ген. шт. Фідлер (давньої рос. армії) і отаман ген. шт. Куніш, досі шеф штабу I. Корпусу.

Обвинувачення звучало а) для ген. Тарнавського і полк. Шаманека в напрямку головної зради, доконаної через навязання неофіціальних переговорів з ворогом в справі перемиря дня 1 листопада, без відома і без доручення тогоча-

сного суверена, б) для всіх обвинувачених також у напрямку головної зради, dokonаної через заключення окремишнього договору з ворогом (6 листопада) без відома і без доручення тогочасного суверена і зі шкодою союзних з У. Г. Армією союзно-українських військових частин.

Обвинувачені ген. Тарнавський і полк. Шаманек боронилися спокійно і річево тим, що бачили у закиненім їм заключенні договору одинокий вихід, яким можна було бодай фізично рятувати військово знищену Армію. Переслухані свідки, між ними санітарний шеф Армії полк.-лік. Д-р Бурачинський і сам ген. Ціріц (!) висказалися, що на їх погляд стан Армії можна дійсно назвати розпачливим, а військові знавці доповнили ці вискази у тому напрямку, що ген. Тарнавський і полк. Шаманек знайшли під натиском незвичайно тяжких обставин таке розв'язання, яке з військового боку виявляється одиноким можливим виходом — і що три дальші обвинувачені виконували тільки наказ своїх зверхників.

Обі сторони, мабуть нарочно, оминали політичний бік цілого договору, а передусім питання, оскільки Диктатор знав про ці події, тільки оборонець отаман Шепарсвич торкнувся легко того факту, предкладаючи цікавий відтяжуючий документ: Оригінал телеграфічної розмови, веденої апаратом Юза між Нач. Командою Армії і Військовою Канцелярією Диктатора в справі „перегляду обозів“ у значінню „перемиря з Денікіном“.

Розправа тревала три дні і скінчилася по пол. 13 листопада 1919 р. одноголосним звільнен-

ням всіх обвинувачених від вини і кари. Оба вожди були військом дуже швидко реабілітовані: і так полк. Шаманек був іменований в кілька днів по цій процесі, 16. листопада, командантом I. Корпусу, а ген. Тарнавський після занедужання ген. Микитки (16. грудня 1919) був знов наділений командою Армії аж до його видужання.

В тім часі, коли ці події внутрішню до глибини потрясали цілу Армію, котилося колесо історії і назовні.

Дня 11. листопада прибула, як відомо, до Одеси нова спільна місія, щоби навязати переговори в імені обох армій, зустрілася однак негайно з категоричною заявою ген. Шіллінга, що він має доручення переговорювати тільки з галицько-українською делегацією і відмовляється навіть прийняти заступників Наддніпрянської Армії. Вправді Нач. Команда У. Г. А. відповіла от. Цімерманові на доклад у цій справі таким самим категоричним дорученням переговорювати і заключувати договір тільки від обох частин¹⁾, однак ясно здавала собі справу, що і ця спроба мабуть мало змінить у ході самих подій.

Дотого прийшла з Кам'янця Под. алярмуюча вістка, що місто стоїть перед передачею в руки Поляків; як відомо, перемиря з ними скінчилося 9. листопада і все більше закріплювалась у Нач. Команді У. Г. А. поголошка, що от. Петлюра, — мабуть зогляду на завважену вже і ним самим немож-

---

¹⁾ про виміну телеграм у цій справі гл. Левицький ст.160.

ливість корисного порозуміння з Денікіном, — має намір запросити Поляків до осади Кам'янця Под.

До того всего прийшло повідомлення, що добровольці, які тимчасом чимраз дальше посувалися на фронті проти Дієвої Армії, заняли майже без бою дуже важну стацію Жмеринку і в цей спосіб фактично розірвали звязок між обома арміями. Також на думку Команди Дієвої Армії „війна була тепер дійсно покінчена силою самих подій, а особливо з вини тифу“...

Вкінці і політичні відносини між обома арміями і їх провідниками загострилися до невиносимости. Уряд от. Петлюри обвинувачував Галичан в „чорній зраді“, в „реакції і московській службі“, а наддніпрянська преса не могла насититися нападами на щораз більше нидіючі галицькі шпиталі, які називано ще військовими відділами.

Навпаки, приязне до Поляків відношення от.Петлюри відбирало йому ще ті останки довіря, які він мав серед Укр. Гал. Армії і тому Нач. Команда звернулася знов в днях 13 — 14 листопада до Диктатора з конкретними пропозиціями, з одного боку згодитися на заключення хочби й окремішнього договору з ген. Шіллінгом, а з другого виїхати з осідку уряду от. Петлюри (Кам'янець Под.) і удатися до Винниці під безпосередню охорону власної Армії¹⁾.

---

¹⁾ Тому що стацію Жмеринку якраз втрачено і залізничне получення було через те перерване, радила Нач. Команда Диктаторові відбути цю подорож пішим походом під охороною галицької залоги Кам'янця Под.

Вечером 15. листопада відповів Диктатор на ці пропозиції в розмові Юзом з ген. Ціріцом, в останній розмові, яку він вів з Українською Галицькою Армією як такою¹⁾.

Можна було тоді, навіть з мертвих телеграфічних стяжок бачити, що Диктатор був до краю втомлений, огірчений і сумний. Він повідомив Нач. Команду У. Г. А., що після звісток, які він якраз отримав, Поляки машерують уже на Камянець Под. і що тому мусить він лишити місто. Він вибирається виїхати до Армії в поле, і сподіється побачити там свої відважні війська. Щодо переговорів з Денікіном дає він свою виразну згоду також на заключення окремих договорів, однак застерігає для себе переговори з політичним змістом.

Увесь тон цієї незабутньої для мене розмови був незвичайно песимістичний і дивно пращальний: „Я тут наче в'язнений“... — цей дослівний висказ Диктатора мігби мабуть схарактеризувати цей настрій, в якому він находився, даючи свою державно-правну офіційну згоду.

Однак Нач. Команда дала ще тої самої ночі (на 16. листопада) телеграфічне доручення от. Цімерманові в Одесі заключити перемир'я навіть окремишню. Воно було підписане на третій день, 17. листопада 1919 р., і звучало так:

Протокол засідання військової комісії, зложеної з представників Добровольчої та Галицької Команди.

¹⁾ Я стояв тоді як перекладчик коло ген. Ціріца і тому памятаю цю розмову майже дослівно.

Одеса, 4/17. падолиста 1919.

Представники від Добр. Армії: полковники ген. шт. Даровський, Коновалов, Саборський, від Галицької Армії: отаман ген. шт. Цімерман, сотник Турчин і пор. Др. Давид.

Повновласти представників Добр. Армії стверджує особисто командуючий військами Новоросії генерал Шіллінг, а повновласти галицьких представників являються дійсними з предложених ними телеграм командуючого Галицькою Армією ч. 6828 і 7852.

Провід обняв як найстарший степенем полк. ген. шт. Даровський.

Постановлено:

1. Галицька Армія переходить в повнім складі враз з етапними установами, складами і движимим залізнодорожним матеріалом на сторону російської Добр. Армії і входить в повне розпорядження головнокомандуючого збройними силами Південної Росії, тепер через командуючого військами Новоросійської Области.

2. Галицька Армія задержує свою організацію, командний збір, мову, впоряд і ціле військове майно. Частини мають існувати в складі не менше 75% своїх штатних складів по штатах Галицької Армії, які обов'язують по 4/17. падолиста 1919 р.¹⁾

Корпус Коновальця не вважається галицькою частиною.

---

¹⁾ Клявзуля забезпечуюча від самовільного розв'язання формацій; таке розв'язання моглоб наступити тільки тоді, колиб стан даного відділу спав понизче 75% стану, існуючого в У. Г. Армії в дні 17 листопада 1919 р.

3. Російське Добр. Командування допоможе Галицькій Армії в доповненню її рядів уроженцями Галичини, що знаходяться як в чужих державах так і на території Росії.

4. При вищих штабах, як також установах і всіх самостійних частинах Гал. Армії, будуть приділені російські старшини, лікарі і урядники після вибору Добр. Команди для звязку і порішення на місцях питань, які би виявилися.

5. Політичних питань відносно взаїмних відношень Гал. Правительства до Правительства Добр. Армії, як також майбутньої судьби Галичини не розбирається; полишається до політичних переговорів. Аж до рішення тих питань в постою ген. Денікіна задержує Диктатор Галичини право кермування і контролі внутрішнього життя Гал. Армії.

6. Гал. Армія не буде воювати проти Армії от. Петлюри, яка знаходиться на фронті.

7. Гал. Армія зосередиться найпізніше 17/30 падолиста 1919 в районі Козятин — Винниця — Ілинці — Оратово — Погребище.

8. Для забезпечення тої концентрації займає негайно Гал. Армія та держить район Бердичева.

9. Штаб Гал. Армії переходить найпізніше до 17/30. падолиста до Уманя.

10. Всі тиллові військові установи, етап, склади і ін. пересувається поступенно і розташовується на лінії Христинівка — Ольгопіль — Вознесенськ — Миколаїв. Санітарні установи, в яких знаходяться хорі та реконвалесценти, остають на місці.

11. Хорі та ранені Гал. Армії, які не найдуть місця в галицьких лічницях, будуть прийняті в шпиталі збройних сил південної Росії на рівних правах з російськими, а після видужання вертають в Гал. Армію.

12. Для звязи зі штабом Командуючого Військами Новорос. Области вишлеться зі штабу Гал. Армії осібного старшину.

13. Цей договір входить в силу з хвилею ратифікації його з одної сторони командуючим військами Новорос. Области, з другої сторони командуючим Гал. Армією.

14. Ворожі кроки між Добр. Армією і Гал. Армією устають з хвилею підписання цього протоколу представниками обох сторін, не вичікуючи ратифікації його, як це сказано в точці 13.

Предсідатель комісії: Даровський в. р., Коновалов в. р., Саборський в. р., Цімерманн в. р., Лука Турчин, сот. в. р., Др. Гр. Давид, пор., в. р.

Цей одеський договір (так можнаби назвати його в історії України) був 19. листопада ратифікований ген. Микиткого і стався тим самим остаточною кодифікацією правного відношення між обома арміями.

Річево відріжнюється він лиш дуже мало від первісних інструкцій Нач. Команди У.Г. А., виданих для зятківських переговорів, виказує однак всетаки в порівнанню до „протоколу“ з б. листопада певну вирівнаність, а в деяких частинах також зближення до первісного становища Галичан.

Формально мав він у відношенню до зятківського протокозу ту однуку вищість, що осягнув передтим згоду Диктатора, тоді коли інспіратори

„протоколу“ вірили, що напевно дістануть його затвердження після доконаного факту.

Серед тодішніх обставин давав одеський договір справді можливо найбільше зближення до первісних галицьких „інструкцій“, а в порівнянні до долі Дієвої Армії — максимум у висліді. Однак Нач. Команда У. Г. Армії, і то так нова, яка остаточно заключила договір, як і давня, яка навязала серед таких трагічних обставин переговори, здавала собі завжди ясно справу з того, що на кожний успіх Укр. Гал. Армії, — однаково чи тактичний, чи політичний, адміністративний чи який інший — треба дивитися і його оцінювати не тільки військовими очима, але також і то ще в далеко більшій мірі очима національними.

Коли одеський договір був уже виготовлений в українській і російській мові, мали всі причасні до нього особи не лише почуття, що перевели довірену їм військову одиницю через небезпечну скруту у пристань часової „передешки“, але дивилися дальше: у будучність одинокого, оставшого ще заборолу Української Держави.

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ КООПЕРАТИВИ „ЧЕРВОНА КАЛИНА“

Членський уділ виносить 25 золотих, вписове 5 золотих. Уділ можна сплачувати ратами по 5 зол.

Члени одержують даром кожного року великий календар-альманах „Червоної Калини“, а крім цього всі видання „Червоної Калини“ за половину ціни.

Історичний журнал „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

виходить кожного місяця

Передплата за квартал виносить. 3:50 зол.
для членів „Червоної Калини“ . 3.— „
ціна поодинокого числа . . . . 1:20 „

Адреса: „Червона Калина“,
Львів, вул. Руська 18/III.

За кордоном можна дістати всі видання і календарі „Червоної Калини“ та „Літопис“:
В СПОЛУЧЕНИХ ДЕРЖ. ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ:
Ukrainian Legion, P. O. Box. 578,
Philadelphia, Pa. USA.

В КАНАДІ:
Ukrainian Legion, Winnipeg, Man, P. O.
Box 21 21.

В РУМУНІЇ:
Dmytro Herodot,
Bukarest, IV. Delea Veche 45

Видання „Червоної Калини“.

Берестейський мир. 320 сторін і 16 сторін ілюстрації 8—зол.	
Федір Дудко: Глум. Оповідання. Сторін 52	1-20 "
Д. Дорошенко: Мої спомини про недавнє-минуле.	
Частина I - IV.	8-40 "
Богдан Лепкий: Слота. Поезії	—90 "
От так собі. Мініатури. Сторін 129	1-50 "
Зірка. Повоєнна повість	3-50 "
За золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва.	
При Центральні Раді. Сторін 32.	—60 "
Левко Лепкий: Сон Івасика. Сценічна картина на 4	
відслоні з потним додатком. Сторін 24.	—50 "
Між молотом і ковалом. Причинки до історії	
Української Армії. Стор. 79	1-50 "
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. стр. 84	3-25 "
Халіда Едіб: В огні. Повість з турецької визвольної	
війни. Сторін. 234	4-50 "
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104	1-50 "
Микола Голубець: Львів. Сторін 179	3— "
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки-Скоронада.	
Сторін 267	4-50 "
Роман Купчинський: Заметіль. — Трильоґія зі стрі-	
лецького життя.	
I. Курилася доріженька. Сторін 208	4' "
II. Перед навалюю. Сторін 192	4— "
Федір Дудко: В Заграві. — Трильоґія з визволь-	
них змагань на Великій Україні.	
I. Чорторай. Сторін 192	3-50 "
II. Квіти і кров. Сторін 192	4— "
III. На згарищах	
Ген. Всеволод Петрів: Спомини	
I. Частина. Сторін 180	3-50 "
II. Частина. Сторін 180	3-50 "
III. Частина. Сторін 180	3-50 "
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна по-	
вість, 17 арк. друку.	5— "
Др. Степан Шухевич, Спомини:	
Частина I, II, III, IV, V.	20— "
М. Брилинський: Хресний вогонь. Военні нариси	3-50 "
Володимир Лопушанський: Перемога, — повість	
з визвольної війни. Частина I. і II. по	3— "
През. М. Г. Масарик: Спомини. Частина I.	13-50 "
М. Галаган: З моїх споминів. Частина I.	4— "
Г. Кох: Договір з Денкіном	2— "
М. Мельник: На чорній дорозі. Военні оповідання	3— "